

Guðlaugur Rúnar Guðmundsson

Erlend nöfn á Innnesjum

Arfur seinni heimsstyrjaldar í örnefnum á höfuðborgarsvæðinu

1 Inngangur

Þegar breski herinn hertók Ísland 10. maí 1940 var íslenskt þjóðfélag bændasamfélag upp á gamla vísu. Borgaraleg menning Vestur-Evrópu hafði að vísu skotið nokkrum rótum í íslensku samfélagi en var mest áberandi í Seltjarnarneshreppi hinum forna og hinum gamla Álftaneshreppi, einkum í Reykjavík og Hafnarfirði og örfáum þéttbýlissvæðum í öðrum landshlutum eins og á Ísafirði, Akureyri, Stykkishólmi og Seyðisfirði.

Hér verður rætt um ýmis ensk heiti sem breski og bandaríski herinn skráði á kort og notaði í skjölum í síðari heimsstyrjöld á svokölluðu Stór-Reykjavíkursvæði sem áður fyrr var nefnt Innnes. Álftanes,¹ Seltjarnarnes og Kjalarnes voru oft nefnd einu nafni Innnes til aðgreiningar frá Suðurnesjum. Stundum voru öll nesið við innanverðan Faxaflóa nefnd Innnes, að Akranesi meðtöldu.²

Umfjöllunin í greininni er að mestu takmörkuð við land Reykja-

¹ Meðan umboðsmenn konungsvaldsins sátu á Álftanesi var nesið gjarna kallað Kóngsnes.

² Vilhjálmur P. Gíslason (1947:15) benti á að nesjanöfnin væru því líkust að menn hefðu horft á landið ofan frá og út á sjóinn. Aftur á móti hefðu sveitirnar verið nefndar með *Sundum* eða *inni í Sundum* þegar menn komu að landinu utan af sjó.

víkurborgar, Kópavogsbæjar, Garðabæjar og Seltjarnarness og þau nöfn sem oft koma fyrir á kortum og í skjölum. Ensku nöfnin voru gefin án nokkurrar málstýringar af hálfu Íslendinga (sbr. Ara Pál Kristinsson 2010:1–2) og hafa sérstöðu innan örnefnaforðans á Íslandi.

Í greininni ræði ég hluta ensku örnefnanna og skýri tilurð þeirra. Fyrirmyndir fyrstu nafnanna, sem Bretarnir gáfu, má oft rekja til örnefna í Englandi og Skotlandi. Bandarísku hermennirnir notuðu einnig bresku nöfnin en bættu við nafngiftum sem gjarna vísuðu til ákveðinna þekktra einstaklinga. Um mörg nafnanna hefur áður verið fjallað, ekki síst kampanöfnin, m.a. hjá Sævari Þ. Jóhannessyni (sjá Sævar Þ. Jóhannesson, án ártals, og Pál Lúðvík Einarsson 1990).

Örnefnafræði er margslungin fræðigrein sem styðst við málfræði, orðsifjafraði, landafræði og sögu svo að eitthvað sé nefnt. Greinin er hugsuð sem sögulegt og landfræðilegt framlag til örnefnafræðinnar hvað varðar Innnesjasvæðið við Faxaflóa. Á íslensku er þessi þáttur örnefnafræði nefndur staðfræði eða svæðislýsing.

Skipulag greinarinnar er þannig að í 2. kafla er sagt frá hernáminu almennt og hernaðarþýðingu Innnesja, í 3. kafla er sagt frá örnefnum á ýmsum hernaðarlega mikilvægum svæðum og í 4. kafla frá nöfnum á ýmsum leiðum og í herskálahverfum. Í köflunum eru jafnframt greindir herfræðilegir þættir sem sýna mikilvægi þess að hafa örnefnin á skiljanlegu máli fyrir þá sem ekki réðu við íslensku heitin.³ Í 5. kafla eru lokaorð. Greininni fylgir skrá um erlendu heitin og innlend heiti með erlendum rithætti, ásamt staðsetningu þeirra (*Tafla 1*), sem og tvö brot úr bandarísku herkorti af svæðinu (*Myndir 1–2*).

2 Hernám á Innnesjum

2.1 Seltjarnarneshreppur og Álftaneshreppur

Seltjarnarneshreppur hinn forni náði yfir nesið á milli Kollafjarðar og Skerjafjarðar og allt til fjalla. Sjálft Seltjarnarnesið, sem hreppurinn er kenndur við, er nesið á milli Fossvogs og Grafarvogs og því umtalsvert stærra en sveitarfélagið sem enn er kennt við það og er yst á nesinu.

Reykjavík í hinum forna Seltjarnarneshreppi fékk kaupstaðarréttindi 18. ágúst 1786. Tuttugu og fimm lögbýli innan hins forna hrepps tilheyra nú Reykjavík en þau lögbýli í honum, sem eru inn-

³ Upplýsingar mínar um herfræðilega þætti hernámsins eru að mestu komnar frá viðtölum við Ragnar Stefánsson ofursta árin 1962 og 1963.

an Kópavogsbæjar, mynduðu fyrst sjálfstætt sveitarfélag, Kópavogshrepp, árið 1948. Þá varð einnig til Seltjarnarneshreppur hinn nýi. Kópavogshreppur fékk kaupstaðarréttindi 11. maí 1955. Garðahreppur varð til er Álfstaneshreppi hinum forna var skipt 1878 í Bessastaðahrepp og Garðahrepp. Frá og með 1. janúar 1976 hét Garðahreppur Garðabær. Samþykkt var í atkvæðagreiðslu 20. október 2012 að sameina Garðabæ og Álfanes (gamla Bessastaðahrepp). Hafnarfjörður tilheyrði Garðahreppi þar til hann varð sérstakt lögsagnarumdæmi með kaupstaðarréttindum 1. júní 1908.

Þegar breski herinn kom í maímánuði 1940 voru jarðirnar Kópavogur, Digranes, Fífuhvammur, Vatnsendi, Gunnarshólmi, Geirland og Lækjarbotnar innan hreppamarka Seltjarnarneshrepps hins forna.

2.2 Hernaðarþýðing Innnesja

Reykjavík og nágrenni hafði mikla hernaðarþýðingu í styrjöldinni og Innnes því í brennipunkti hjá hernum. Hæðirnar í nágrenni Reykjavíkur og leiðirnar úr höfuðborginni voru mikilvægar. Herstöðvarnar í Seltjarnarneshreppi hinum forna teygðu anga sína allt að rótum Vífilsfells. Sandskeiðið, sem hugsanlegur lendingarstaður þýskra flugvéla, hlaut strax mikla athygli breska flughersins. Sandskeiðið er á afrétti Lækjarbotnajarðar. Bretar reistu loftvarnarbyssuvígi á Kópavogshálsi haustið 1940 og höfðu einnig smærri loftvarnarbyssur á Kársnesi. Vigin voru hluti af varnarkerfi flugvallarins í Reykjavík.

2.3 Breska hernámið

Áætlun Breta um hernám Íslands var nefnd „Operation Fork“.⁴ Samkvæmt áætluninni voru hafnarsvæðin í Reykjavík og Hvalfirði tekin fyrsta daginn og tveir hugsanlegir lendingarstaðir óvínaflugvéla, Sandskeið og Kaldaðarnes. Fyrstu aðalstöðvar hersins voru í Menntaskólanum í Reykjavík en voru síðar fluttar inn að Elliðaám í *Camp Alabaster* en breska herliðið gekk í fyrstu undir heitinu „Alabaster Force“.

Fjölmargir bresku hermanna komu frá Norður-Englandi og því var þeim nærtækt að nefna íslensk kennimerki eftir bæjarnöfnum og öðrum heitum í heimahéruðunum. Ensku heitin þurftu að vera kunnugleg og auðveld í framburði svo að ekki gætti neins vafa.

⁴ Tangarsóknarlíkingin er komin úr skákmáli og merkir að tveimur taflmönnum er hótáð í einu (Eggert Þór Bernharðsson 2000:9).

Breska herstjórnin í Reykjavík gaf út gróft kort í júlí 1940 með helstu kennimerkjum á höfuðborgarsvæðinu þar sem nokkur báru ensk nöfn. Kortadeild breska hersins nýtti sér kort dönsku landmælinganna sem til voru í landinu (Landmælingadeild herforingjaráðsins 1903 og 1910).

2.4 Bandaríkjamenn taka við vörnum

Með hverndarsamningnum við Bandaríkin, sem undirritaður var sumarið 1941, var breski landherinn leystur af hólmi. Þá lauk formlegu hernámi Breta. Liðssveitir breska flughersins og flotans voru þó áfram í landinu, aðallega við varnir skipalesta á siglingaleiðum yfir Norður-Atlantshafið.

Fyrstu Bandaríkjamennirnir stigu á land á Íslandi 7. júlí 1941. Þeir voru úr landgönguliði flotans („United States Marines“). Á eftir landgönguliðunum kom landherinn („US Army“). Í lok desember 1942 voru um 38.000 bandarískir hermenn á Íslandi í 300 kömpum víðs vegar um landið.

Bandaríkjamenn notuðu bresku heitin en voru duglegir við að gefa nýjum kömpum bandarísk nöfn.

2.5 Breytingar á samskiptaháttum

Eftir að Bandaríkjamenn tóku við hervörnum voru aðalstöðvar hersins fluttar í *Camp Tadcaster*. Eins og gildir um mörg heiti Bretanna, sem komu frá norðurhluta Englands, var Tadcaster-nafnið fengið úr heimabyggð þeirra, litlum markaðsbæ í Selby-héraði um 16 km suðvestan við Jórvík (York). *Camp Tadcaster* var rétt sunnan við Miklubraut þar sem nú er Borgargerði og Rauðagerði, skammt norðan við *Charing Cross* þar sem Bústaðavegur og Sogavegur mætast. *Charing Cross* var eitt af mörgum Lundúnaheitum Bretanna. Bandaríkjamenn breyttu Tadcaster-nafninu í *Camp Pershing*.⁵ Síðar var nafninu breytt í *Camp Curtis* til heiðurs breska yfirhershöfðingjanum Harry O. Curtis þegar hann var að fara af landi brott.

Öryggisþjónusta breska hersins („Field Security Service“), sem bar ábyrgð á því að hindra að óvinum bærist njósn af viðbúnaði og umsvifum hersins, átti í erfiðleikum í samskiptunum við Íslendinga

⁵ Pershing-kampurinn var kenndur við bandarískan hershöfðingja, John Joseph Pershing (1860–1948).

enda enskukunnátta ekki almenn meðal Íslendinga á þessum tíma. Foringjar Bretanna leituðu oft til miður vandaðra Íslendinga sem gáfu þeim uppdiktaðar upplýsingar gegn greiðslu í pundum. Síðan gengu þessir Íslendingar um og skopuðust að einfaldni bresku foringjanna (Þór Whitehead 1999:245). Viðhorf yfirmanna öryggisþjónustunnar voru Íslendingum illskiljanleg sem og samskiptahættir þeir sem tíðkuðust í formfastrí stéttaskiptingu Breta.

Miklar breytingar urðu á samskiptaháttum setuliðsins og Íslendinga þegar bandaríski herinn kom til Íslands. Þessi breyttu viðhorf tengjast meðal annars tungunum ensku og íslensku.

Með bandaríska hernum komu Vestur-Íslendingar og margir þeirra voru vel talandi á íslensku. Þekktastur þeirra er Ragnar Stefánsson (1909–1988), síðar ofursti, sem var foringi í bandaríska gagnnjósnaliðinu („Counter Intelligence Center Analysis Group“) á Íslandi á stríðsárunum. Ragnar Sefánsson stjórnaði starfsemiinni á Norður- og Austurlandi og hafði bækistöð á Akureyri. Að stríðinu loknu var hann ráðgjafi bandaríska hersins í samskiptum við Íslendinga með stuttum hléum til ársins 1958 (Þór Whitehead 1999:244–245).

2.6 Hertækni Bandaríkjamanna og kortagerð

Nýjasta hernaðartækni fylgdi Bandaríkjamönnum. Má þar nefna ratsjárstöðvarnar og aðrar fjarskiptastöðvar sem settar voru í nágrenni við Reykjavíkurlugvöll. Ellefu ratsjárstöðvar mynduðu ratsjárkerfi bandamanna á Íslandi. Aðalstöðin var í *Camp Tinker* í Almannadal⁶ austan Rauðavatns (Þór Whitehead 2002:184). Búðirnar hétu eftir Clarence L. Tinker, hershöfðingja í bandaríska flughernum. Tinker fórst í árársleiðangri á bækistöð Japana á Wake-eyju á Kyrrahafi árið 1942 (Friðþór Eydal 2013:33).

Kortadeild breska hersins dró upp frumdrætti leiðakerfis hersins umhverfis höfuðborgina á árunum 1940–1941 og fyrstu ensku heitin bera því breskt svipmót.

Kortadeild bandaríska hersins teiknaði nákvæm kort á árunum 1941–1943 og eru þau besta heimildin um skipulag svæðisins í nágrenni Reykjavíkur og þau ensku heiti sem notuð voru á styrjaldarárunum.

Eitt besta kortið með örnefnum á Stór-Reykjavíkursvæðinu er frá

⁶ Í Almannadal komu áður fyrr saman höfuðleiðir úr sveitunum austanfjalls og úr Borgarfirði. Þaðan lágu leiðir í verstöðvarnar.

1943 í mælikvarðanum 1:25.000. Yfirmaður verkfræðideildar bandaríska landhersins sá um gerð kortins með aðstoð kortaþjónustu landhersins í Washington (frumkort GSGS 4186, 1941, endurskoðað 1943: A.M.S. C861).

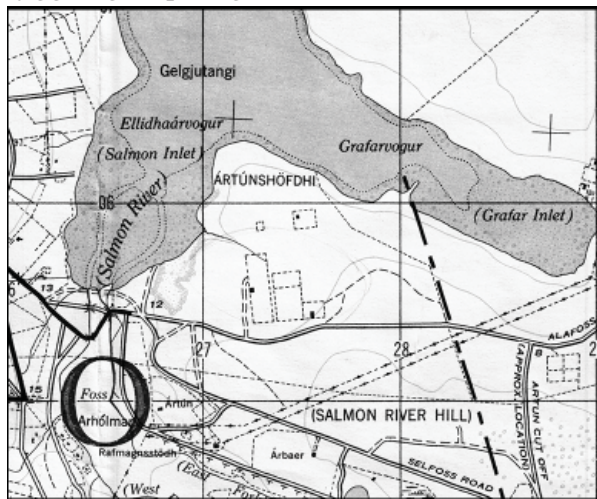
Á *Myndum 1* og 2 í 3. kafla má sjá brot úr þessu korti.

3 Örnefni á hernaðarlega mikilvægum svæðum

3.1 Strandsvæðið

Strandsvæðið frá Viðeyjarsundi, *Gufunes Bay*, að Gróttutanga, *Grotta Point*, og Seltjörn, *Grotta Bay*, er nákvæmlega teiknað á kortum hersins. Leiðin frá höfninni í Reykjavík að Gróttuvita er nefnd *Grotta Road* og Eiðsvík *Selsker Bay*. Herfræðilega var ströndin mikilvæg, allt frá Vatnagörðum, *Balbos Beach*, Laugarnesi, *Laugarnes Point*, að Höfða við Rauðarárvík, *Consul Point*.

Hið sama má segja um suðurströnd Seltjarnarness að Nauthólsvík, *South Beach*. Viðey, *Vidhey*, Engey, Akurey og Selsker eru nákvæmlega teiknuð á kortunum sem og Gufuneshöfði, *Trigger Point*, og Grafarvogur. Um Grafarvogur lá leiðin að árkjöftum Elliðaárvogs, *Salmon Inlet*, og að Ósmel Grafarvogs, *Grafar Inlet*. Á Gelgjutanga við Grafarvogur var braggabyggð og skipalægi.

Mynd 1. Brot úr korti bandaríska hersins af Reykjavíkursvæðinu: GSGS 4186, 1941, endurskoðað 1943: A.M.S. C861.

3.2 Hæðir á Seltjarnarnesi

Á hæðunum umhverfis Reykjavíkurbhöfn og flugvöllinn var varnarvirkjum komið fyrir og voru mörg hver niðurgráfin.

Einn fyrsti breski kampurinn var reistur á Skólavörðuholti. Orðið lá ekki vel fyrir Bretanum í framburði og kölluðu þeir holtið *Skipton Hill* og braggahverfið *Camp Skipton*. Kampurinn var nefndur eftir heimabæ hersveitarinnar „The Duke of Wellington’s Regiment“ í Norður-Yorkshire. Eitt herfylki hennar hafði aðalstöðvar á Skólavörðuholti.

Valhúshæðina kölluðu Bretar *Keighley Hill* og kampinn *Camp Keighley*. *Keighley* er bær í Vestur-Yorkshire á Englandi þangað sem hersveitin „The West Yorkshire Regiment“ átti rætur að rekja. Liðsmenn hennar tóku sér stöðu á Seltjarnarnesi.

Laugarásinn, *Pimple Hill*, Grensásinn, *Casement Hill*, og Rauðarárholt, *Tower Hill*, mynduðu eins konar varnarbyrgjamúr fyrir austurhluta hafnarsvæðisins og flugvöllinn.⁷ *Pimple Hill* er hæð í enska héraðinu West Midlands, skammt frá Birmingham. *Casement Hill* hefur svipaða merkingu og íslenska örnefnið *Skyggvir*. *Tower Hill* er þekktur staður skammt fyrir utan London.

Gamla leiðin úr Reykjavík yfir Skólavörðuholt lá að Háaleiti⁸ sem var smáhæð í skarðinu milli Öskjuhlíðar, *Howitzer Hill*, og Minni-Öskjuhlíðar,⁹ *Red House Hill*. *Howitzer* var varnarbyssa (samkvæmt enskum orðsifjabókum á enska orðið *howitzer* rætur í tékkneska orðinu *houfnice* sem merkir ‘að slöngva’). Rauða golfskálabyggingin, sem Golfklúbbur Íslands reisti 1937, rétt norðvestan við hús Veðurstofunnar, skýrir nafnið *Red House Hill*.

3.3 Að Elliðaám

Austan við Háaleiti í skarðinu milli Öskjuhlíðar og Minni-Öskjuhlíðar skiptust leiðir. Önnur lá um Bústaðaholt, *Handley Ridge*, að Elliðaánum, *Salmon River*. *Handley* er smábær í Great Boughton-héraði í Cheshire á Englandi og þar er einnig örnefnið *Handley Ridge*.

Gamli Bústaðavegur er nefndur á kortum hersins *Edward Road*.

⁷ Friðþór Eydal telur að örnefnið *Tower hill* (Rauðarárholt) vísi til turnspíru Sjómannaskólans.

⁸ Ekki sama nafnið og nú er þekkt.

⁹ Örnefnið Minni-Öskjuhlíð kemur fyrst fyrir á Reykjavíkarkorti Björns Gunnlaugs-sonar frá 1850. Hæðin hefur einnig verið nefnd Golfskálahæð, Litlahlíð og Litla-Öskjuhlíð og þar er nú Veðurstofan.

Vegurinn lá að gatnamótum sem Bretarnir nefndu *Piccadilly Circus*. Þar mætir Bústaðavegur nú Grensásvegi sem Bretar nefndu *Harley Street*. Bústaðavegur lá ofan við Bústaðabæinn¹⁰ að hinum hernaðarlega mikilvægu vegamótum vestan Elliðaárkvíslanna, *Charing Cross*, þar sem Bústaðavegur og Sogavegur, *Tower Hill Road*, mættust. Nöfnin eru tengd Lundúnum.

Austan vegamótanna var hið gamla Álftnesingavað á Vesturkvíslinni, *West Fork*, og Ártúnsvað á Austurkvíslinni, *East Fork*. Um þessi vöð lá aðalleiðin frá Seltjarnarneshreppi hinum forna, allt þar til Elliðaárnar voru brúaðar.

3.4 Um Kópavog og Álftanes

Frá gatnamótunum austan við Minni-Öskjuhlíð lá Hafnarfjarðarvegur, *Hafnarfjordur Road*, í suður yfir Leynimýri og síðan austan við Fossvog, *Fossvogur Bay*. Þá erum við komin að norðurmörkum Kópavogsjarðar. Leiðin lá að krossgötum Nýbýlavegar, *Skeleton Hill Road*, og Kársnesbrautar, *Korsnes Road*. Vestasti hluti Kársness, Kársnestá, ber heitið *Whale Point* á herkortunum.

Leiðin frá Fossvogsbotni lá í suður milli Kópavogsháls, *Mossley Knoll*, og Digranesháls, *Whale Hill*, og að gatnamótum ofan við Kópavogslæk. *Knoll* í *Mossley* er í norðvesturhluta Englands. *Knoll* er notað í ensku yfir ávalar smáhæðir eða hálsa. Hinn ávali Digranesháls minnir á lögun hvalbaks.

Í austur lá *Hilton Road* yfir brú yfir Kópavogslæk við gamla Danskavað. Nú heitir vestasti hluti *Hilton Road* Fífuhvammur. Mýrarsvæðið, aðallega Fífumýri og Kringlumýri sunnan við veginn sem nú er nefndur Fífuhvammur, er kallað á herkortunum *Hilton Flats*. Þekktasta *Hilton Flats*-örnefnið í Bretlandi er í Tenby í Suður-Wales.

Af Arnarnesi, *Puffin Point*, blasir við Arnarnesvogur, *Puffin Bay*, og Eskines, *Arnar Point*, nyrsti hluti Gálgahrauns. Á Álftanesi, *Gardar Peninsula*, við Skerjafjörð, *Ford Fjord*, er Bessastaðatjörn, *Bless Bay*, Seilan, *Point Eyri*, Rani, *Rani Point*, Lambhúsatjörn, *Lamb Bay* og Skógtjörn, *Bottle Neck Bay*.

¹⁰ Bústaðabæinn lá neðan við Bústaðavegin, milli Marklands og Seljalands.

Mynd 2. Brot úr korti bandaríska hersins af Reykjavíkursvæðinu: GSGS 4186, 1941, endurskoðað 1943: A.M.S. C861.

4 Örnefni á ýmsum leiðum og herskálahverfum

4.1 Herskálahverfi í landi gömlu Kópavogsjarðar

Camp Fossvogur var norðan við Miðbjarg (Votaberg), rétt austan við Hanganda og norðan við Tjaldhól við Fossvogsbót. Breski flugherinn hafði þar síðast aðstöðu og nefndi *Camp Cook South* en *Camp Cook* stóð nokkru norðar við Hafnarfjarðarveginn. Ætla mætti að heitið væri tengt breska landkönnuðinum James Cook (1728–1799) sem var kapteinn í Hinum konunglega breska flota.

Flugbátalægi hersins var á innanverðum Skerjafirði. Á norðanverðu Kársnesi var viðhaldsstöð fyrir þjónustubáta og hraðbáta flughafnarinnar („RAF Marine Craft Section“) og var herstöðin með sjö bröggum nefnd *Marine Slipway* með vísan til dráttarbrautar sem þar var. Á íslenskum kortum frá árunum eftir stríð er Flughöfn merkt á svæðinu þar sem *Marine Slipway* var (Ágúst Böðvarsson 1947).

Á vestanverðu Kársnesi var lítið herskálasvæði sem nefnt var

Camp Korsnes. Það var yst á Kársnesi ofan við Kársnesbraut (þar sem Kársneskjör reis síðar). Í Sæbólslandi við Fossvogsbotninn reis herskálahverfi, *Camp Bournemouth*, við suðurleiðina úr Reykjavík. Borgin Bournemouth er á suðurströnd Englands.

Háhæðina, þar sem nú er miðbær Kópavogs og Hamraborgin, nefndu Bretar *Skeleton Hill*. Margir hafa talið að nafnið *Skeleton Hill* tengist beinagrindum frá aftökustað Kópavogspings. Engar sannanir eru samt um beinafund hermanna þar. Á hæðinni voru trönur og fiskur þurrkaður. Það vakti forvitni hermanna og gaf búðunum nafn. Friðþór Eydal hefur sýnt fram á að búðirnar hafi verið nefndar *Skeleton Hill* allt frá upphafi haustið 1940 og þar til Bandaríkjamenn tóku við búðunum árið 1942 (Friðþór Eydal 2013:13–16).

4.2 Herleiðir og herskálar í landi Digraness- og Fífuhvammsjarða

Frá Hafnarfjarðarvegi, *Hafnarfjordur Road*, lá ófullkominn vegur í austur frá *Skeleton Hill* að Víghóli. Þar var ratsjárstöð bandaríska flughersins, *Camp Catharine*. Þaðan lágu traðir að Digranesbæ á Digraneshæð, *Whale Hill*.

Hilton Road, sem lá á svipuðum slóðum og Fífuhvammur (vegur) er nú, sveigði suður yfir Kópavogslæk, suðvestan núverandi Digraneskirkju. Frá *Hilton Road* var unnt að aka að Fífuhvammsbænum. Vestan við veginn að Fífuhvammsbæ var ófullkomin braut hersins að hinum mikilvægu sprengjugeymslum og herskálum við Hnoðraholt, *Gala Hill*. Örnefnið *Gala Hill* er á mörkum Skotlands og Englands. Ástarljóðið „Braes O’Gala Hill“ var oft sungið á stríðsárunum.

Brautin lá um Selhrygg, *Hawick Hill*, Smalaholt, *Camel Hill*, og Rjúpnahlíð (Rjúpnadalshlíð, Rjúpnahæð), *Bare Hill*. Bærinn *Hawick* er í Skotlandi og þekktur fyrir vefnað. Við bæinn eru *Hawick Hills*. Fyrirmynd *Camel Hill*-nafnsins gæti verið þekktur búgarður í Los Gatos í Kaliforníu, *Camel Hill Vineyard*. Þar var og er enn mikil vínraekt og úlfaldarækt. Nafnið gæti einnig verið dregið af staðháttum, kryppu eða kryppum. Ef til vill á örnefnið *Bare Hill* sér eðlilegar rætur í gróðursnauðum hluta Rjúpnahlíðar (Rjúpnahæðar) þar sem nyrsti hluti *Hunt Delaware* var. Samt sem áður má nefna að hæðir við stórborgina Baltimore eru nefndar *Bare Hills*. Svæðið norðan við Hnoðraholt og Selhrygg er á herkortunum merkt „Scattered Boulders“ (hnúllungadreif).

Sunnan Smalaholts og Rjúpnahlíðar lá Flóttamannavegur sem svo hefur stundum verið nefndur, *Back Road*, að Vífilsstöðum. Hjáleid frá Flóttamannavegi, norðan við Kjóavelli, er nefnd *Hunt Road*.

Á stríðsárunum var lítið herskálahverfi og loftvarnarbyrgi á Víghóli (Víghólum) á vegum bandaríska flughersins. Búðirnar voru þar sem Digraneshæðina, *Whale Hill*, ber hæst. Þær voru annars vegar á milli núverandi gatna, Melaheiðar og Lyngheiðar, og austan við Bjarnhólastíg og Víghólastíg hins vegar. Herskálabyggðin var kölluð *Camp Catherine*. Búðirnar fengu nafnið eftir eiginkonu fyrsta yfirmanns ratsjárstöðvarinnar (Friðþór Eydal 2013:20).

Á stríðsárunum var byggður herskálakampur rétt austan við Meltungu og við Blesugróf og var hann nefndur *New Mercur Dump* (*New Mercur Camp*). Nafnið gæti hugsanlega verið tengt *New Mercur*-svæðinu í Utah í Bandaríkjunum sem einnig er kallað *Mercur District* og *Camp Floyd District*. Í Bandaríkjunum voru svæði þar sem losa mátti eitrefni eins og kvikasilfur (e. *mercury*) kölluð *Mercury Dump*. Kampurinn var á mörkum jarðanna Digraness, Bústaða og Breiðholts. Stærsti hluti búðanna var innan marka Reykjavíkur. Þar var lengst af birgðastöð fyrir skotfæri.

Vestan við *New Mercur Camp* og sunnan við bæinn Bústaði var önnur birgðageymsla hersins sem nefnd var *Salmon River Dump* (Þór Whitehead 2002:125). Kampurinn var í landi Bústaða.

Í suðausturhlíð Rjúpnahlíðar (Rjúpnadalahlíðar, Rjúpnadalshlíðar, Rjúpnahæðar), *Bare Hill*, og nyrst á Kjóavöllum var herskálahverfi og birgðageymsla bandaríska hersins á árunum 1943 og 1944, *Hunt Delaware*, sem áður var getið. Delaware er eitt af ríkjum Bandaríkjanna á austurströndinni. Í Rjúpnahlíð, milli Smalaholts og Hörðuvalla, var reist fjarskiptasendistöð sumarið 1943.

Í Leirdal í landi Fífuhvamms, í lægðinni milli Hnoðraholts, Selhryggs og Smalaholts, var skotfærageymsla, *Hilton Ammo Dump* (*Loho Bomb Dump*). Vegur lá frá Fífuhvammi að svæðinu og er merktur á kortum hersins frá 1943 en ekki með nafni. Á stríðsárunum flæddi vatn inn á sprengjugeymslusvæðið og var sprengjugeymslan þá færð ofar þar sem þurrara var.

Stærsti kampurinn í landi Fífuhvamms var þar sem nú er Gróðrarstöðin Storð við Dalveg, *Camp Hilton*. Herbúðirnar voru reistar haustið 1941 sem aðalstöðvar og þjónustumiðstöð loft- og strandvarnarbyssufylkis. Í *Camp Hilton* bjuggu hermenn sem sáu um loft-

varnarstöðina á Fálkhóli,¹¹ *Arlington Hill*, í Breiðholti og loftvarnarstöðina *Fox-Battery* á Bústaðaholti, *Handley Ridge*.

4.3 Herleiðir og herbúðir í landi Vatnsenda

Fyrstu herbúðir Breta, kenndar við Vatnsenda, voru í þeim hluta Sel-tjarnarneshrepps sem varð Kópavogshreppur árið 1948. Búðirnar voru reistar fyrir 30 manna fótgönguliðsflokk úr herfylkinu „1/5 Battalion, Duke of Wellington Regiment“, við loftskeytasendistöð Lands-síma Íslands í Vatnsendahvarfi skömmu eftir hernámsdaginn 10. maí 1940 (Friðþór Eydal 2013:1).

Þær hæðir, sem höfðu mest gildi fyrir herinn, lágu norðan og vestan við Elliðavatn í landi Vatnsenda: Breiðholtshvarf, *Baldurshagi Hill*, Vatnsendahvarf, *Vatnsendi Ridge*, og Vatnsendahlíð, *Vatnsendahlidh*. Vestan og sunnan hæðanna voru mikilvægar herbúðir og sprengju-geymslur, einkum í Leirdal og á Kjóavöllum.

Aðalleið hersins lá frá krossgötunum *Charing Cross*, sem voru rétt við Bústaðabæinn, og vestan við Vesturkvísl, *West Fork*, Elliðaáanna, *Salmon River*. Herleiðin lá í suður um Breiðholtsland, austan við Fálkhól, *Arlington Hill*. Þaðan lá hún inn í Vatnsendaland og að út-varpsstöðvarhúsinu á Vatnsendahvarfi. Þá var stutt í austur að Flóttamannavegi, *Back Road*, sem lá um Vatnsendaland frá Dimmuvaði að Rjúpnahlíð. Frá Flóttamannavegi ofan við Vatnsendabæinn var unnt að fara suður fyrir Elliðavatn og Þingnes, *Thingnes*, eftir gamalli leið, Þingnesslóð, *Langvatn Trail*, að Elliðavatnsbænum í landi Reykjavíkur.

Frá Vatnsendahvarfi (Vatnsendahæð) var unnt að sjá helstu sam-gönguleiðir á Suðurlandi, Vesturlandi og Suðurnesjum. Frá *Charing Cross* lá Útvarpsstöðvarvegur, *Vatnsendi Road*, að Vatnsendahvarfi.

Herbúðirnar, sem reistar voru fyrir fótgönguliða á Hörðuvöllum milli Vatnsendahvarfs og Rjúpnahlíðar árið 1942, voru nefndar *Camp Wade*, eftir bandarískum hermanni sem féll á Filippseyjum árið 1942. Í þeim voru alls 104 bragar.

Þrír bragar, *Sandahlid Hut Site*, voru byggðir árið 1943 fyrir miðstöð í miðunarkerfi fyrir flugvélar Bandaríkjahers uppi á Sandahlíð, suðaustan við Kjóavelli.

¹¹ Fálkhóll er nefndur *Scapegoat Hill* á kortum bresku herstjórnarinnar frá 1940. Nafnið hefur líklega breyst með komu Bandaríkjamanna til landsins.

4.4 Hernaðarumsvif við *Selfoss Road*

Frá Elliðaárósi, *Salmon Inlet*, lágu mikilvægar leiðir í austur og suður. Vesturlandsvegur, *Alafoss Road*, og Suðurlandsvegur, *Selfoss Road*, lágu í austur frá Elliðaánum.

Bandarísk ratsjársveit var í *Camp Hickam* í Ártúnsbrekku. Horace Meek Hickam var ofursti og frumkvöðull í flugmálum í Bandaríkjunum. Hann fórst í flugslýsi 5. nóvember 1934. Flugvöllurinn í Pearl Harbor var skírður *Hickam Field* þegar hann var opnaður 31. maí 1935. Ratsjársvaitin flutti í nýjar búðir, *Camp Tinker*, í Rauðhólum vorið 1943. Þaðan var loftvörnum stjórnað til ársins 1944 en þá fluttist starfsemin til Keflavíkurflugvallar. *Selfoss Road* lá við Rauðavatn, norðan við Rauðhóla, *Red Lava Pits*. Frá *Selfoss Road* vestan við Rauðavatn lá Flóttamannavegur, *Back Road*, í suður að Vatnsenda og Vífilstöðum.

Bærinn Hólmur er austan við Rauðhóla og norðan við veginn er Hólmsheiði. Þar voru á stríðsárunum þrjár kampar, *Jeffersonville*, *Aberdeen* og *Waterloo*. Thomas Jefferson var forseti Bandaríkjanna 1801–1809. Aberdeen er borg og skíri í Skotlandi. Við Waterloo í Belgíu sigraði yfirhershöfðinginn Wellington keisarann Napóleón sunnudaginn 18. júní 1815.

Selfoss Road lá síðan í austur um land Gunnarshólma, Geirlands og Lækjarbotna. Á leiðinni austur voru búðir reistar árið 1940 á hæðinni neðan við bæinn Lögberg í Lækjarbotnum. Suðurlandsvegur liggur nú yfir gamla bæjarstæðinu. Þar var birgðageymsla og geymslusvæði fyrir skotfæri breska hersins. Svæðið var afmarkað með um tveggja metra háum garði sem hlaðinn var úr hraunhellum.¹² Þar rak herinn stórt bakarí sem var nefnt *Logberg Bakery*. Bandaríkjaher tók við rekstri birgðastöðvarinnar og bakarísins árið 1942 og rak hvort tveggja til haustsins 1943 (Friðþór Eydal 2013:38).

Svifflugfélag Íslands fékk árið 1938 leyfi til að jafna land fyrir flugsvæði og byggja flugskýli á afrétti Seltjarnarneshrepps þar sem heitir Sandskeið. Við hernám Breta og síðar hersetu Bandaríkjamanna var hluti af Sandskeiði tekinn undir skotæfingar og var það nánast allt sundurskotið á hersetutímanum. Sunnarlega á Lakheiði (Lakaheiði) á sléttlendinu í Lakadal, sem er á afrétti Lækjarbotnajarðar, geymdi breski herinn þegar árið 1940 stæður af bensínbrúsum og bensintunnum sem var dreift vítt um svæðið. Hersvæðið í Lakadal var kallað *Sandskeid Dump* (*Sandskeid Depot*). Hersvæðið var rétt austan við mörk

¹² Upplýsingar mínar um Lögbergssvæðið eru komnar frá Sverri Ólafssyni viðskiptafræðingi (f. 1938).

heimajarðar Lækjarbotna og afréttarins. Svæðið þar sem eldsneytið var geymt var nefnt *Sandskeid Gas Dump*.

Aðalæfingasvæði breska stórskotaliðsins og síðar bandaríska hersins var um 700 hektarar að stærð og nefnt *Sandskeid Range*. Þetta æfingasvæði náði frá vestanverðu Sandskeiði og austur á Mosfellsheiði. Á korti bandaríska hersins frá árinu 1950 eru æfingasvæði fótgöngu-liðs og stórskotaliðs hersins sýnd (Friðþór Eydal 2013:35). Á þessum tíma lá Suðurlandsvegur, *Selfoss Road*, skammt norðan við Lakadal og sunnanvert um Sandskeið, þar sem vegurinn að Sandskeiðsflugvelli liggur nú austur af Bláfjallavegi og áfram austur með Vífilfelli.

Nafn	Skýring	Staðsetning
Aberdeen	kampur	á Hólmsheiði
Alafoss Road	vegur	Vesturlandsvegur
Arlington Hill	loftvarnarstöð	hóll í Breiðholti þar sem nú er Fífusel
Arnar Point	nes	Eskines í Garðabæ
Back Road	vegur	frá Selfoss Road vestan við Rauðavatn að Vífilstöðum
Baldurshagi Hill	hæð	Breiðholtshvarf
Bare Hill	hæð	Rjúpnahlíð (Rjúpnahæð) í Kópavogi
Balbos Beach	strandsvæði	við Vatnagarða
Bless Bay	tjörn	Bessastaðatjörn á Álftanesi
Bottle Neck Bay	tjörn	Skógtjörn á Álftanesi
Camel Hill	hæð	á mörkum Kópavogs og Garðabæjar
Camp Alabaster	kampur	á Elliðaársvæðinu
Camp Bournemouth	kampur	í Sæbólslandi við Fossvogbotn
Camp Catharine	kampur	á Víghólum í Kópavogi
Camp Cook	kampur	norðan við Tjaldhól við Fossvogbotn
Camp Cook South	kampur	við Fossvogbotn
Camp Curtis	kampur	við Borgargerði og Rauðagerði
Camp Fossvogur	kampur	við Fossvogbotn
Camp Hickam	kampur	í Ártúnsbrekku

Nafn	Skýring	Staðsetning
Camp Hilton	kampur	við Dalveg þar sem nú er Gróðrarstöðin Storð
Camp Korsnes	kampur	á Kársnesi vestanverðu
Camp Pershing	kampur	við Borgargerði og Rauðagerði
Camp Skipton	kampur	á Skólavörðuholti
Camp Tadcaster	kampur	við Borgargerði og Rauðagerði
Camp Tinker	kampur	í Rauðhólum frá vori 1943
Camp Vatnsendi	kampur	við sendistöð Landssímans í Vatnsendahvarfi
Camp Wade	kampur	á Hörðuvöllum milli Vatnsendahvarfs og Rjúpnahlíðar (Rjúpnahæðar)
Casement Hill	ás	Grensás í Reykjavík
Charing Cross	gatnamót	þar sem Bústaðavegur og Sogavegur mætast
Consul Point	höfði	austan við Rauðarárvík
East Fork	á	Austurkvísl Elliðaanna
Edward Road	vegur	gamli Bústaðavegur í Reykjavík
Ford Fjord	fjörður	Skerjafjörður
Fossvogur Bay	vogur	Fossvogur
Fox-Battery	loftvarnarstöð	á Bústaðaholti
Gala Hill	hæð	á Hnoðraholti í Kópavogi
Gardar Peninsula	nes	Álftanes
Grafar Inlet	ós	við Ósmel Grafarvogs
Grotta Bay	tjörn	vestast á Seltjarnarnesi
Grotta Point	Gróttutangi	tanginn norðan við Seltjörn
Grotta Road	vegur	vegurinn frá höfninni í Reykjavík að Gróttuvita
Gufunes Bay	Viðeyjarsund	sunnan við Viðey
Hafnarfjörður Road	vegur	Hafnarfjarðarvegur
Handley Ridge	holt	Bústaðaholt í Reykjavík
Harley Street	vegur	gamli Grensásvegur í Reykjavík
Hawick Hill	hæðardrag	Selhryggur á mörkum Reykjavíkur og Kópavogs
Hilton Ammo Dump (Loho Bomb Dump)	skotfærageymsla	í Leirdal, lægðinni milli Hnoðrahólts, Selhryggs og Smalahólts

Nafn	Skýring	Staðsetning
Hilton Flats	mýri	Fífumýri og Kringlumýri sunnan við Kópavogslæk
Hilton Road	vegur	vesturhluti Fífuhamms
Howitzer Hill	hæð	Öskjuhlíð
Hunt Delaware	kampur	í suðausturhlíð Rjúpnahlíðar (Rjúpnahæðar)
Jeffersonville	kampur	á Hólmsheiði
Keighley Hill	hæð	Valhúsahæð á Seltjarnarnesi
Korsnes Road	vegur	gamli Kórsnesvegur (síðar Kársnesbraut)
Lamb Bay	tjörn	Lambhúsatjörn
Langvatn Trail	götuslóð	Pingnesslóð sunnan við Elliðavatn
Laugarnes Point	nes	nyrsti hluti Laugarness
Logberg Bakery	bakarí	neðan við bæinn Lögberg í Lækjarbotnum
Marine Slipway	viðhaldsstöð	á miðju norðanverðu Kársnesi við Fossvog
Mossley Knoll	hæðardrag	Kópavogsháls
New Mercur Dump (Camp)	kampur	við Blesugróf
Piccadilly Circus	gatnamót	gatnamót Bústaðavegar og Grensásvegar í Reykjavík
Pimple Hill	ás	Laugarás
Point Eyri	eyri	Seilan við Álftanes
Puffin Bay	vogur	Arnarnesvogur í Garðabæ
Puffin Point	nes	Arnarnes í Garðabæ
Rani Point	tangi	Rani á Álftanesi
Red House Hill	hæð	Minni-Öskjuhlíð
Red Lava Pits	hólar	Rauðhólar
Salmon Inlet	ós	árkjaftar Elliðavogs
Salmon River	á	Elliðaár
Salmon River Dump	birgða-geymsla	vestan Blesugrófar í landi Bústaða
Sandahlid Hut Site	kampur	uppi á Sandahlíð, suðaustan við Kjóavelli

Nafn	Skýring	Staðsetning
Sandskeid Dump (Sandskeid Depot)	hersvæði	í Lakadal við Sandskeið
Sandskeid Gas Dump	geymslusvæði eldsneytis	í Lakadal við Sandskeið
Sandskeid Range	skotæfinga- svæði	frá vestanverðu Sandskeiði austur á Mosfellsheiði
Scapegoat Hill	hóll	Fálkhóll
Selfoss Road	vegur	Suðurlandsvegur
Selsker Bay	vogur	sunnan við Selsker
Skeleton Hill	hæð og kampur	Digranesháls þar sem Hamraborg er nú
Skeleton Hill Road	vegur	Nýbýlavegur í Kópavogi
Skipton Hill	hæð	Skólavörðuholt
South Beach	vík	Nauthólsvík
Thingnes	nes	Þingnes við Elliðavatn
Tower Hill	holt	Rauðarárholt
Tower Hill Road	vegur	gamli Sogavegur
Trigger Point	höfði	Gufuneshöfði
Vatnsendahlíð	hlíð	Vatnsendahlíð
Vatnsendi Ridge	hæð	Vatnsendahvarf
Vatnsendi Road	vegur	gamli Útvarpsstöðvarvegur
Vidhey	eyja	Viðey
Waterloo	kampur	á Hólmsheiði
West Fork	á	Vesturkvísl Elliðaánna
Whale Hill	hæðardrag	Digranes
Whale Point	nes	Kársnestá

Tafla 1. Skrá um erlend heiti og innlend heiti með erlendum rithætti, ásamt staðsetningu þeirra.

5 Lokaorð

Hér hefur verið fjallað um tilraunir breskra og bandarískra hermanna á heimsstyrjaldarárunum 1940 til 1945 til að ná tökum á og skipuleggja land þar sem örnefni voru á tungumáli sem flestum þeirra var framandi. Hermennirnir komust upp á lag með að nýta þau íslensku

örnefni sem þeir réðu við að bera fram en bættu við nöfnum yfir her-búðir, herleiðir og kennileiti athafnasvæða hersins. Ný ensk heiti í stað íslenskra örnefna voru skráð á árunum 1940–1944 og notuð á kortum og í öðrum skjölum hersins. Bretarnir notuðu gjarna örnefni í Englandi og Skotlandi sem fyrirmyndir við nafngiftir sínar á Íslandi en þegar bandarísku hermennirnir bættu við fleiri heitum var oft um að ræða nöfn þekktra persóna úr bandarískri hersögu. Erlendu nöfn-in urðu aldrei hluti af daglegu máli Íslendinga og hurfu eins og dög-g fyrir sólu strax á fyrstu árunum eftir hernámið.

Heimildir

- Ari Páll Kristinsson. 2010. Um íslenska örnefnastýringu. *Orð og tunga* 12:1–23.
- Eggert Þór Bernharðsson. 2000. *Undir bárujárnsboga*. Braggalíf í Reykjavík 1940–1970. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Friðþór Eydal. 2013. *Kampar í Kópavogi*. Gunnar Marel Hinriksson bjó til prentunar. Kópavogur: Sögufélag Kópavogs og Héraðsskjalasafn Kópavogs.
- Páll Lúðvík Einarsson. 1990. Braggablús. Sævar Þ. Jóhannesson vill varðveita gamlar stríðsminjar og örnefni. [Viðtal við Sævar Þ. Jóhannesson.] *Morgunblaðið*, sunnudagsblað, 22. júlí 1990. Bls. 6–7.
- Sævar Þ. Jóhannesson. [Án ártals.] *Kampanöfn og örnefni tengd hersetu á Íslandi 1940–1945. Nefnir – Vefrit Nafnfræðifélagsins*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. http://www.arnastofnun.is/page/arnastofnun_nafn_nefnir_SJ
- Vilhjálmur Þ. Gíslason. 1947. *Bessastaðir. Þættir úr sögu höfuðbóls*. Akureyri: Bókaútgáfan Norðri.
- Þór Whitehead. 1999. *Bretarnir koma*. Reykjavík: Vaka-Helgafell.
- Þór Whitehead. 2002. *Ísland í hers höndum*. Reykjavík: Vaka-Helgafell.

Munnleg heimild

Ragnar Stefánsson ofursti. Viðtöl árin 1962 og 1963.

Kort

- Ágúst Böðvarsson. 1947. Kort af Reykjavíkursvæðinu 1:15.000. Prentað hjá Geodætisk Institut í Kaupmannahöfn. Reykjavík.
- Landmælingadeild herforingjaráðsins 1903 (mælt 1902) og 1910. Kort af Reykjavík og nágrenni. Reykjavík og Kaupmannahöfn 1903 og 1910.

Kort bandaríska hersins af Reykjavíkursvæðinu: GSGS 4186. 1941, endurskoðað 1943: A.M.S. C861. Mælikvarði: 1:25.000. Einungis til notkunar fyrir War and Navy Department Agencies. Skráð er á kortinu frá 1943 að það sé hvorki til sölu né dreifingar. Landmælingar hafa nú sett kortin á vefinn. Kortagerð: Army Map Service, U. S. Army, Washington, D.C.

Lykilorð

ensk örnefni, Stór-Reykjavíkursvæðið

Keywords

English place names, Reykjavik area

Abstract

During the occupation in the Second World War, British and American soldiers in the Greater-Reykjavik area replaced Icelandic place names with English ones which were easier for them to pronounce and read, and they also anglicized some Icelandic names. In the article, these names are described and discussed. The British soldiers mostly used names which they knew from districts in England and Scotland. The US soldiers were, on the other hand, more fond of names of heroes and generals in the US army. The English place names never really gained a foothold in Iceland after the Second World War, and they disappeared in one decade.

Guðlaugur Rúnar Guðmundsson
Hamraborg 14
200 Kópavogi
grg901@islandia.is